

Вісник об'єднання 12.12.2021
Головний секретар, Менеджер
Юрид. ДП 64.051.053
В. (прохання)

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора
Шаповала Володимира Миколайовича
на дисертаційну роботу Чистотіної Ольги Олександрівни
«Дискурси події: між вірністю і зреченням»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 – «Філософія»
(галузь знань 03 – гуманітарні науки)

У світі і в людському соціумі завжди щось відбувається. Здається, що світ переповнений тими чи іншими подіями. Проте, деякі події проходять повз людину, не чіпляючи її нічим, інші, хоча й потрапляють у поле зору, але сприймаються як щось незначне, і лише певні викликають зацікавленість і щирий інтерес, стають поштовхом до глибоких переживань, думок і дій. Здебільшого зміни у зовнішньому просторі сприймаються як події тільки тоді, коли про це хтось говорить, загострює увагу на тому або іншому стані речей. Отже подія стає подією лише тоді, коли вона названа, коли вона є не тільки фактом реальності, у якій би спосіб ця реальність не сприймалась, але й фактом нашої свідомості і нашого мовлення.

Проблема співвідношення реальності, думки про реальність та її висловлювання було поставлене ще давньогрецькими софістами, зокрема Горгієм, який говорив: «по-перше, нічого не існує; по-друге, якщо щось і існує, воно є таким, що людина не може пізнати; по-третє, якщо його можна пізнати, це не можна передати і пояснити іншому» [Антологія мировой философии. В 4-х томах. – Том 1. Часть 1. – С. 318-319]. Аналогічним чином, Гегель відзначав, що коли ми розмірковуємо над чимось, тим самим ми спотворюємо його, навіть, до певної міри, знищуємо як таке, що існує як річ сама по собі, незалежно від нашого мислення, а висловлювання подвоює це викривлення. Постструктуралістський дискурс, побудований на певних метафорах, аллюзіях і мовних іграх, загострив та піддав детальному аналізу зазначену проблему, пов'язавши його з грандіозними подіями і колізіями нашої епохи.

Людина не може сприймати світ інакше, ніж через призму своєї свідомості, вона не може бути не суб'єктивною. Стає все більш зрозумілим, що так звана «об'єктивна реальність» є не більше, ніж теоретичним допущенням, певним конструктом, що показує можливість існування чогось за межами нашої свідомості. Коли те, що існує десь поза, не попадає у сферу людської свідомості, коли воно не назване, то воно для нас і не існує, а якщо щось не існує для нас, то не має значення, чи існує воно взагалі. Отже саме наша свідомість і мовлення визначають те, бути чомусь реальною подією, чи ні, а також значимість подій, що відбуваються, ставлячи їх до чогось або невиразного, або до значущого, аж до великих історичних подій.

Оскільки людина є істотою суб'єктивною, саме вона визначає існування чи не існування подій і масштаб їх значущості. Ми неодноразово мали змогу бути свідками того, коли великі події замовчувались, якщо це комусь вигідно, а подіям звичайним, а то й нікчемним приписувався неабиякий сенс. У сучасному інформаційно-комунікаційному суспільстві люди самі створюють події так, як їм заманеться, і приписують їм будь які якості і сенс. Виникає проблема, яким чином пробитись через нагромодження суб'єктивності, відвертої брехні і фальсифікацій до реальних подій і як дати їм більш менш адекватну оцінку? Хочемо ми цього, чи не хочемо, але неадекватні, хибні оцінки у сприйнятті реальності все дорожче обходяться людству. Як би ми не сприймали реальність, якою б не була частка людської суб'єктивності, реальність все ж таки власно заявить про себе і примусить з собою рахуватись, оскільки вона рухається за своїми законами, і ціна за небажання рахуватись з цими законами, може бути дуже високою. Завдання, визначене Гайдеггером: пробитись до буття такого, яким воно є, через нагромодження відносності і суб'єктивності, – залишається вкрай важливим до сьогодні.

У цьому плані проблема осмислення дискурсів події як таких, що стверджують її між вимогами вірності і зреченнями, що поставлена у

дисертації О. О. Чистотіної, є досить актуальною. Робота є цікавою не тільки у дослідницькому плані, але й має неабияке практичне значення, з огляду на ті соціально-економічні і політичні процеси, які відбуваються у сучасній Україні та світі.

Представлена на захист дисертація відзначається широким охопленням проблемних питань, що тим або іншим чином пов'язані з невизначеністю онтологічного статусу події, неможливістю її «об'єктивного» тлумачення, що «видно з дискусій після-подієвих ситуацій», і це, за словами дисертантки, ставить питання про «вірність події і мов, через які практикують вірність» [с. 18]. Наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані у дисертації, обґрунтовані і містять у собі вагомні елементи новизни.

Основні положення дисертації знайшли досить переконливий виклад в наукових публікаціях, що відповідають темі дисертації. Основні теоретичні і практичні висновки дисертаційного дослідження отримали апробацію у одній публікації у періодичному науковому виданні держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, трьох виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», а також у чотирьох інших публікаціях.

У процесі написання роботи дисертанткою опрацьовано значний масив літератури – загалом 202 джерела, у тому числі, – 26 іншомовні, що засвідчує високий рівень її професійної філософської підготовки.

За своїм змістом дисертація представляє собою широку панораму філософських, соціокультурних, політичних і лінгвістичних поглядів на дискурс події, що пролягають між вірністю і зреченням.

Головна мета дисертаційної роботи обумовлювала конкретні завдання, а також ті теоретико-методологічні положення, що виносяться на захист. Методологічну основу аналізу складають пост-структуралістські підходи [с. 23]. Для обґрунтування висновків дисертації авторка використовувала

певні методи та принципи, серед яких порівняльний (порівняння філософії події Гайдеггера, Дельоза та Бадью; порівняння кратологічного, семіотичного та комунікативного підходів до розуміння дискурсу), історико-філософський (зміна значень в понятті дискурсу, формування дискурс-аналізу як міждисциплінарного напрямку досліджень), аналізу та узагальнення (дослідження дискурсивного поля події) [с. 22]. Авторська теоретико-методологічна позиція сформована на основі етики істини А. Бадью, психоаналітичної інтерпретації бадьюанської філософії події С. Жижека, аналізу дискурсів Р. Барта [с. 23].

Суттєвим доробком дисертаційного дослідження є запропонована О. О. Чистотіною спроба «дослідити дискурсивне поле ствердження події і обґрунтувати необхідність введення концепту «говір», а також «концептуалізувати «перекладання» як тактики акратичних дискурсів» [с. 22]. Позитивним моментом дисертації є те, що поставлені О. О. Чистотіною проблеми вирішуються з залученням широкого кола філософських та культурологічних джерел, а також великого за обсягом матеріалу з найрізноманітніших галузей науки, літератури, інших видів мистецтва.

Слід схвально оцінити спробу дисертантки, яка, спираючись на погляди Гайдеггера (подія як «розрив-просвіт»), Дельоза, (подія як «розрив минулого-майбутнього»), та Бадью, (подія як «розрив стану ситуації»), визначити подію як «розрив, що іменується» [с. 52].

Зупиняючись на дискурсах події як вірнісних, авторка дисертації цілком логічно розрізняє «дві тенденції в здійсненні вірності – встановлення нового порядку (нормалізація після-розривного стану) та вірність розривності (перманентне оновлення розриву)» [с. 106].

Виправданим є узагальнення, що «Реальне не піддається символізації без втрат і чинить опір будь-яким найменуванням. Воно не схоплюється наявними найменуваннями (тож є прогалиною в них) і тому спричиняє

продукування нових іменувань, але, оскільки воно *як таке*, як Реальне, не вписується в жодне найменування, воно спричиняє тривання говорів» [с. 107].

Досить цікавим є останній розділ дисертації, де Чистотіна О. О. аналізує питання політичної дієвості дискурсів через поняття хиби, спокуси і маніфестації спільноти. Хиби, як три фігури Зла, слідом за Бадью, вона називає: зрадою, симулякром, катастрофою [с. 138]. Симулякри, спираючись на Жижека, звучать у дисертації як історизація, меморизація, трансляція і ритуальне відтворення [с. 146]. Можна погодитись з позицією дисертантки, що «маніфестація спільноти здійснюється в пошуку вимов «ми», яке як Реальне політичної події є невимовним і вимагає від суб'єкта події водночас іменування і уникання іменування» [с. 167].

Заслуговує уваги висновок дисертантки, що, згідно вимозі Вітгенштайна, «мовчати про те, про що не можна сказати, говори протиставляють імператив говорити про те, про що неможливо сказати. Недосягненність результату зумовлює тривання вірнісних мовлень» [с. 167].

У рамках концепції події як розриву, що іменується, здійснено концептуалізацію вірнісних дискурсів події, означено специфіку поетики їх мовлень та визначено політичну дієвість дискурсів події. Можна позитивно оцінити висновок дисертації про «неможливість абсолютної вірності події: поєднання в події того, що чинить спротив мові, та іменування робить вірність події не очевидною і не однозначною — вона неодмінно розколюється щоразу на дві неспівможливі вимоги (вірність події має бути водночас вірністю розриву та іменуванню, Реальному і символізованому), чим визначає напружений пошук шляхів неможливої вірності» [с. 172].

Порушень академічної доброчесності в дисертаційній роботі О. О. Чистотіної не виявлено.

Тепер хотілося б окреслити деякі сюжети, які викликають **критичні зауваження** та спонукають до дискусії.

Визначаючи подію як «розрив, що іменується», О. О. Чистотіна конкретизує цю тезу, зазначаючи, що під розривом вона розуміє «зіткнення з Реальним», а під іменуванням – «мовне вписування цієї зустрічі» [с. 54]. У дисертації розділяються поняття Реального і реальності. Останньою, на думку дисертантки, оперує наука. Слідом за Лаканом, Жижеком і Бадью під Реальним дисертантка розуміє існування того, що уникає мови, і не піддається іменуванню [с. 79]. Таким чином, подія – це «зіткнення з існуванням того, що уникає мови, і не піддається іменуванню», одночасно виступаючи «мовним вписуванням цієї зустрічі». Виникає питання: подія є зіткненням з тим, що не піддається іменуванню, чи є мовним вписуванням цієї зустрічі? Чи не має тут порушень правил формальної логіки?

Чистотіна О. О. зазначає, що у визначенні «події як розрив, що іменується», «поеднуються два аспекти події: зміна сприйняття реальності (те, що діється, непередбачуване) та зміна самої реальності (те, що здійснюють, рішення» [с. 54; с. 171]. Яка різниця між «тим, що діється» і «тим, що здійснюють», адже саме це, переконана дисертантка, визначає різницю між зміною сприйняття реальності і зміною самої реальності?

Чому виникає необхідність заміни «наукової події (як такої, що має справу з реальністю, а не Реальним) на трагічну (як таку, що має справу з Реальним смерті і є однією з умов філософії)» [с. 6], та у чому полягає евристичний потенціал подібної операції.

У висновках до третього розділу авторка «визначає дію говору як перекладання» [с. 136], а кількома рядками нижче: «Неможливу вірнісну дію говорів ми визначаємо як перекладання» [с.137]. Виникає закономірне питання: перекладання – це дія говору, чи це неможливість дії говору?

Втім, вказані критичні зауваження не заперечують основного позитивного змісту представленої на захист роботи. Дисертація О. О. Чистотіної «Дискурси події: між вірністю і зреченням», є цілісним, завершеним дослідженням, в якому здобуті якісно нові наукові результати.

Усе вищезначене дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота Чистотиної Ольги Олександрівни «Дискурси події: між вірністю і зреченням», має бути оцінена позитивно, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – «Філософія» (галузь знань 03 – гуманітарні науки).

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Харківського національного
університету внутрішніх справ

.....В.М. Шаповал